

HABRUTA NIGHT

TUESDAY | 1•14•20 | 9 PM
SHAARE ZION

**Tonight's learning is dedicated
L'Refuah Shelema Refael David Ben Claudie**

Reproduced by Habruta Night Booklet with permission of the
copyright holders, ArtScroll / Mesorah Publications, Ltd.

Design: mdkgraphicdesign@gmail.com

“

Week 46

Topic

THE THREE STEPS AFTER AMIDAH

”

TOPIC DISCUSSION

Why do we take 3 steps back after Amidah?

How big of a step should one take?

Can one step back right away?

What if there is no room to step back?

נג: הוציאו לו פרק חמישי יומא

וכי תימא אורחא דמילתא צמינת לימין. נ"ל לפרש כלומר אדרבה כי היכי דהתם יהב קודשא צריך הוא מימינו הכא נמי המתפלל יתן שלום לימין שלו צרישא ת"ל יפול מצדך אלף אלמא דיש לצקש על כנגד השמאלי צרישא והדר לימין וטעמא הוי דהוי לימין הקב"ה צרישא: **תנן** במאן דאמר ארון ג"ה צבב. אע"ג דרבי יהודה אומר צמקומו נגז ופליג צרישא גזי כן ולא פליג צרישא אחרון י"ל פליג צרישא צרישא אחרון: **ופליגא** דע"א. ¹⁵ דאמר לר"ש גלה לצבל פליגא דעולא דאמר לר"ש דארין נגז: כרובים הנפטר מרבו אם חוזר לאתרו דומה לכלב ששב על קיאו ¹⁶ תניא נמי הכי המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחוריו ואחר כך יתן שלום ואם לא עשה כן ראוי לו שלא התפלל ומושום ¹⁶ שמעיה אמרו בשנותן שלום לימין ואחר כך לשמאל שנאמר ¹⁷ מימינו אש דת לבו ואומר ¹⁸ יפול מצדך אלף ורבבה מימינך מאי ואומר וכי תימא אורחא דמילתא היא למיתב בימין ת"ש יפול מצדך אלף ורבבה מימינך רבא ¹⁹ חזייה לאבוי דהיב שלמא לימינא ²⁰ ברישא א"ל מי סברת לימין דידך לשמאל דידך קא אמינא ²¹ דהוי ימינו של הקב"ה אמר רב חייה בריה דרב הונא חזינא להו לאבוי ורבא דפסעי להו ²² שלש פסיעות בכריעה אחת: המתפלל תפלה קצרה בבית החיצון: ²³ מאי

אמרו ליה לרב יוסף הכי עביד רבא אמר ליה יהא רעוא דתרום רישך אכולה כרבא אמר רבי אלכסנדר אמר רבי יהושע בן לוי "המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחוריו ואחר כך יתן שלום אמר ליה ²⁴ רב מרדכי כיון שפסע שלש פסיעות לאחוריו התם איבעיא ליה למיקם משל לתלמוד הנפטר מרבו אם חוזר לאתרו דומה לכלב ששב על קיאו ²⁵ תניא נמי הכי המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחוריו ואחר כך יתן שלום ואם לא עשה כן ראוי לו שלא התפלל ומושום ²⁶ שמעיה אמרו בשנותן שלום לימין ואחר כך לשמאל שנאמר ²⁷ מימינו אש דת לבו ואומר ²⁸ יפול מצדך אלף ורבבה מימינך מאי ואומר וכי תימא אורחא דמילתא היא למיתב בימין ת"ש יפול מצדך אלף ורבבה מימינך רבא ²⁹ חזייה לאבוי דהיב שלמא לימינא ³⁰ ברישא א"ל מי סברת לימין דידך לשמאל דידך קא אמינא ³¹ דהוי ימינו של הקב"ה אמר רב חייה בריה דרב הונא חזינא להו לאבוי ורבא דפסעי להו ³² שלש פסיעות בכריעה אחת: המתפלל תפלה קצרה בבית החיצון: ³³ מאי

אמרו ליה לרב יוסף. שהוא היה מאור עינים ¹ ואינו מכיר בדבר: תרום רישך. מהיה ראש ישיבת ² הכרך: התם מיבעי ליה צמיקם. צמקום שהפסיעות כלות ולא לחזור לאלתר: ואם לא עשה כן. נראה כמו שלא נטל רשות להיפטר: וראוי לו שלא התפלל ³. ראוי לו שלא התפלל גרסינן כלומר נוח היה לו אם לא התפלל כמו ראוי לו שלא בא לעולם ⁴: מימינו אש דת. אלמא ימין עדישא: ורבבה מימינך. הימין סובלת רבבה מוקין: ובי תימא אורחא הוא. שהימין מוכנת להשתמש בה לכך ניתנו הלוחות בימין ולא חשיבתא לימין היא: לשמאל דידך. דהיא ימינו של הקב"ה שהמתפלל רואה עצמו כאילו שכינה למוול פניו שנאמר שוימי ה' לנגדי תמיד ⁵ (תהלים טו): שחונה. תמה: עביד שואבן. עושה ממשלה: עוברי דרכים. מתפללים שלא ירדו גשמים: וחזינא בנחת. שאין לי זריעה בשדות: מתני' נביאים הראשונים. דוד ושמואל מפרש צמס' קוטה (דף מה:): ושתיה היתה נקראת. מפרש צמס' ⁶: צמקום שנכנס. לבית קדשי הקדשים:

A related ruling:

R' Alexandri said in the name of R' Yehoshua ben Levi: — One who has prayed should take three steps backward ³ and after ward say, "Shalom." ⁴

A further ruling:

Once — בין שפסע שלש פסיעות לאחוריו ⁵ — אמר ליה רב מרדכי — there he should remain. — התם איבעיא ליה למיקם — This is analogous to a student who takes leave of his teacher. — מִשָּׁל לְתַלְמִיד הַנִּפְטָר מִרְבוֹ ⁶ — If after stepping away from his teacher, [the student] returns immediately, — דומה לכלב ששב על קיאו — [the student] is like a dog that returns to its vomit, i.e. the student has defeated his initial gesture of respect. ⁷

The Gemara cites a Baraisa that corroborates R' Yehoshua ben Levi's ruling above: ⁸

המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות — This has also been taught in a Baraisa: — תניא נמי הכי — ואחר כך יתן שלום — ONE WHO HAS PRAYED SHOULD TAKE THREE STEPS BACKWARD, AND AFTERWARD SAY, "SHALOM." — ואם לא עשה כן — AND IF HE DID NOT DO SO, it appears as if he did not take his leave and התפלל — IT WOULD HAVE BEEN BETTER HAD HE NOT PRAYED to begin with. ⁹ — ומשום שמעיה אמרו — AND IN THE NAME OF SHEMAYAH THEY SAID שנותן שלום לימין ואחר כך לשמאל — THAT HE SHOULD SAY "SHALOM" TOWARDS THE RIGHT AND AFTERWARD TOWARDS THE LEFT, ¹⁰ "מימינו אש דת לבו" — AS IT SAYS: FROM HIS RIGHT HAND he presented THE FIERY TORAH TO THEM; ¹¹ — ואומר, "יפל מצדך אלף ורבבה מימינך" — AND IT SAYS: A THOUSAND MAY FALL VICTIM AT YOUR [left] SIDE AND A MYRIAD AT YOUR RIGHT. ¹²

יומא נג:

The Gemara ponders the end of the Baraisa:

מאי ואומר — **What is the meaning of AND IT SAYS?** Why did the Baraisa have to cite a second verse to prove that the right takes precedence over the left?

The Gemara explains:

וכי תימא אורחא דמילתא היא למיתב בימין — The Baraisa means as follows: **And if you will say** that the first verse, *from His right hand He presented the fiery Torah to them*, is not a proof since **it is the usual manner to present something with the right hand**,^[13] תא שמע — **come, learn** the proof from this verse: „יפל מצדך אלף ורבבה מימינך“, — **A thousand may fall victim at your [left] side and a myriad at your right.**^[14]

An incident related to the ruling cited above:

רבא חזייה לאבאי דיהיב שלמא לימינא ברישא — **Rava observed Abaye as he finished praying and said “Shalom” towards his right first.** אמר ליה — [Rava] said to him, מי סברת לימין לשמאל דיך — **Do you think** that you should say “Shalom” first **towards your right?! לשהמאל דיך** — **I say** you should do so **towards your left** first, הוא הקדוש ברוך הוא — **which is the right of the Holy One, Blessed is He, Who is facing you.**^[15]

Another practice witnessed by an Amora:

חזינא להו לאבאי ורבא — **I observed Abaye and Rava** — אמר רב חניא בריה דרב הונא — **Rav Chiya son of Rav Huna said:** דפסעי להו שלש פסיעות בכריעה אחת — **as they took all three steps with one bow.**^[16]

7. The analogy is understood as follows: Someone who observes a dog regurgitate may excuse the dog for eliminating a disagreeable substance from his system. However, if he sees the dog lick at its filth afterward, he must conclude that when the dog regurgitated, this was not a necessary act but rather a haphazard and contemptible one.

Similarly, if a student steps away from his teacher and stands in his place, this may be deemed a respectful gesture. If, however, the student returns immediately, his behavior appears haphazard; why did he step away in the first place? (*Beis Yosef* loc. cit. ובמקום ר"ה citing his teacher *R' Yitzchak Abohab*; cf. *Bach* ad loc.).

ט"ז

One who returns immediately shows that he is unhappy with his Tefilah and wants to pray again. The Gemarah likens him to a dog eating it's vomit because he disgraces his Tefilah. However, when one waits until the *Shali'ach Tzibur* begins, it is clear that he is returning in order to listen attentively.

כיון שחוזר תיכף משמע שמה שהתפלל אינו נוח לו ורוצה להתפלל שנית מה שהתפלל כבר, ואם כן מבזה הוא תפלתו, ונתנו שיעור המתנה עד תפלת שליח צבור, דנראה לכל שחוזר בשביל לכוין למה שיאמר הש"ץ.

טור סימן קכג

פוסע שלש פסיעות לאחוריו בכריעה אחת, ובעודו כורע קודם שיזקוף יטה בראשו לצד שמאלו ואחר כך לימינו, וכשאומר עושה שלום במרומיו הופך פניו לצד שמאלו וכשאומר והוא יעשה שלום הופך פניו לצד ימינו, ואחר כך ישתחוה לפניו כעבד הנפטר מרבו.

10. *Tur Orach Chaim* §123 cites *Avi HaEzri* that one should turn to the right, and say *עשה שלום בקרומי* *He Who makes peace in his heights*, and turn to the left and say *יעשה שלום עלינו* *may He make peace upon us*. One should then bow forward, as a servant taking leave from his master, and conclude *על כל ישראל*, and upon all of Israel (see *Mordechai*, *Berachos* 5:111; *Orach Chaim* 123:1; see [Tamid 6:1](#) cited by *Beur HaGra* ad loc.).

משנה ברורה:

ולא כאותן שאומרים "עושה שלום" בעוד שפוסעין דאין נכון לעשות כן.

Not like those who say *עושה שלום* while they are taking steps back, it's not proper to do so.

מגן אברהם:

לצד שמאלו: שהמתפלל רואה עצמו כאילו שכונה מול פניו שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד, ושמאל האדם הוא צד ימינו של הקב"ה.

By going left first you are showing that you are standing in front of the *Shechinah*; your left is his right.

ובמקום שכלו שלש פסיעות יעמוד ולא יחזור מיד למקומו, שסופו הוכיח על תחלתו שלא פסע לאחוריו כדי לפטור מרבו כיון שחוזר אליו מיד.

4. [Literally: offer "Shalom."] While one recites his prayers [specifically, *Shemoneh Esrei*] it is as if he is conversing with God. Immediately upon concluding his audience with the King, as it were, he should step back from the King respectfully, so as not to remain there without cause. By taking three steps backward and then [symbolically] saying "Shalom" to the people on his sides, he distinguishes between the holy spot where he stood in prayer and the mundane spot where he stands now (*Shibbolei HaLeket*, as cited in *Beis Yosef, Orach Chaim* §123 and as explained by *Derishah* there).

According to *Ritva* and *Rabbeinu Avraham min HaHar*, the Gemara means one should take three steps back and offer his farewell to God. [See below, [note 10](#), regarding the view of *Avi HaEzri*.]

WHEN SHOULD ONE STEP BACK?

רי"ף:

מיבעי ליה למיקם התם עד דפתח שליח צבור, וכד פתח שליח צבור הדר לדוכתיה, ואיכא מאן דאמר עד דמטי שליח צבור לקדושה.

מרן:

ולא יחזור למקומו עד שיגיע שליח צבור לקדושה ולפחות עד שיתחיל שליח צבור בקול רם.

רמ"א:

וכן יחיד המתפלל, יעמוד במקום שכלו פסיעותיו כשיעור זה קודם שיחזור למקומו.

6. How long should he remain there? *Rif* (to *Berachos* fol. 24b) states that he should wait until the *shaliach tzibbur* begins the repetition of the *Shemoneh Esrei*, or, according to some opinions, until the *shaliach tzibbur* reaches *Kedushah*. This view is followed in *Shulchan Aruch (Orach Chaim 123:2)*. [Some authorities extend this requirement to a person praying alone: He should wait the length of time a *shaliach tzibbur* would need to reach these points (see *Bach* and *Magen Avraham* loc. cit.). *Rama*, however, rules that a person praying privately should wait only a few moments — the time it takes to walk four *amos* (six to eight feet).]

משנה ברורה:

ואם האריך בתפלתו ובעת שפסע הגיע השליח צבור לקדושה, יכול לחזור למקומו לומר קדושה.

If one finished the *Amidah* at the time the *Hazzan* begins נקדישך, he can take three steps forward immediately.

בית יוסף

צד גדול וגדול צד עקב ככהניס (ב) ועוד לשם (א"ח סי' ה) טעם לשלש פסיעות שלאחר התפילה כנגד שלשה מילין שרחקו ישראל מהר סיני בשעת מתן תורה ועוד נמצא בהגדה שמשה רבינו ע"ה נכנס בחושך ענן וערפל לפני הקב"ה וכשיצא יצא מאלו השלשה ולכן אנו עושים שלש פסיעות ע"כ. ושנלי הלקט (סי' יח) כתב בשם הגאונים טעם לשלש פסיעות מפני שכשצדס עומד בתפילה עומד במקום קדושה ושכינה למעלה מראשו וכיון שנפטר מתפילתו לריץ לפסוע שלש פסיעות לאחוריו כדי שיצא ממקום קדושה ויעמוד במקום חול וראה לדבר שכן הוא כיון שחוזרים לאחוריהם שלש פסיעות נחמים שלום זה לזה כלומר עד עכשיו היינו במקום קדוש ויצאנו למקום חול עכ"ל ובשם רבינו האי מנצתי כתוב שטעם שלש פסיעות משום דתפילות כנגד תמידין תקנום וכשכהן עולה למוצא עם איברי התמיד היה עולה דרך ימין ומקיף ויורד דרך שמאל וצדן כבש למוצא היו שלשה רובדין של אבן ויורד בהם שלש פסיעות על עקב ב' ואין עושים כמו שהם היו עושים עכ"ל. וכתב ה"ר מנוח (ספר המנוחה תפילה פ"ה ה"י) דהני שלש פסיעות ילפינן להו מדכתיב (יחזקאל א ז) ורגליהם רגל ישראל רגליהם חרי רגל חד ויש אומרים שש דהא כתיב בתריה וכף רגליהם ככף רגל עגל ואע"ג דשלש פסיעות אשכחן ששה לא אשכחן סבירא ליה דפסיעה אינה אלא כשמניע שתי רגליו וכן מנהג חכמי צרפת ויש אומרים חלת הו בשצו למקומו שיש לו לחזור שלש פסיעות כאשר בתחלה עכ"ל וכסגרא אחרונה כתב ה"ר דוד אבודרהם (עמ' קד):

Why three steps? *Beis Yosef* (loc. cit.) mentions several reasons: (a) In the name of *Rav Hai Gaon*: The prayers were instituted corresponding to the daily *tamid* offerings. When a Kohen had finished placing the limbs of the *tamid* upon the Altar's fire, he would descend from the Altar. There were three steps of stone between the Altar and the ramp, and the Kohen traversed them with three steps backwards. Since the Kohanim departed their *avodah* in this fashion, so do we (see however *Divrei Chamudos, Berachos* 5:68, who wonders which three rows of stone are meant); (b) Moses entered through three partitions when he approached God on Mt. Sinai (see [Deuteronomy 4:11](#) and *Mechilta to Exodus* 20:18) and when Moses departed, he exited through these same three partitions. Similarly, when we take leave of the Divine Presence, we take three steps back; (c) In the name of *Rabbeinu Manoach*: The three steps are derived from a verse related to prayer ([Ezekiel 1:7](#)): וַרְגְלֵיהֶם רֵגֶל יִשְׂרָאֵל, *their steps were a straight step*. "Steps" indicates two, and "a straight step" one, for a total of three steps. (d) The Jewish people moved back three *mil* [or three *parsaos* — see [Shabbos 88b](#)] in reaction to the revelation of the Divine Presence at Mount Sinai. When we take our leave of the Divine Presence after praying, we move back one step for each *mil* [or *parsah*]. See also [note 16](#).

מגן אברהם

Some explain the reason we take 3 steps; because the *Midrash (Shir ha'Shirim Rabah 3:6.)* says, that *Nebuchadnetzar* merited to destroy the *Bet ha'Mikdash* in the merit of the three steps he took to honor Hashem. (According to *Sanhedrin 96a*, he took four steps.) This is why, we take three steps back and pray for the *Bet ha'Mikdash* to be rebuilt.

ועוד שמעתי טעם, משום דאמרו חז"ל דבזכות ג' פסיעות שרץ נבוכדנצאר לכבוד השם יתברך זכה להחריב בית המקדש, ולכן אנו פוסעין ג' פסיעות ומתפללין שיבנה בית המקדש.

WHICH FOOT FIRST?

בית יוסף

ג' וכתוב בהגהות מיימוניות בפ"ה מהלכות תפילה (אות ס) שרגל שמאל יפסע תחילה דאמרינן בשוחר טוב צפסוק (תהלים לה י) כל ענמותי תאמרנה אמר דוד וכו' עד רגל שמאל לשלש פסיעות שאחר תפילה. ורבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל כתב בשם ארצות חיים (סי' כח) שרגל ימין יפסע תחלה כמו שאמרו חז"ל (יומא ג:) כל פינות א* שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין ואמרינן נמי (מנחות לד.) כי עקר איגש כרעא דימינא עקר ברישא. וזה לשון ספר אהל מועד (תפלה דרך צ נתיב ט) אין מוסיפין על שלש פסיעות אלו ונהגו לעקור תחלה רגל של שמאל ואח"כ של ימין אך צעל המפתח כתב שעוקר של ימין תחלה ושיעור פסיעות אלו לכל הפחות הוא שיתן גודל צד עקב ע"כ. וצעל שצלי הלקט (סי' יח) כתב שרגל שמאל יפסע תחלה מההיא דשוחר טוב ע"כ. ולענין הלכה מאחר שנמצא מפורש במדרש לעקור של שמאל תחלה הכי נקטינן וההיא דכל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין אינה ענין לזה דהכא אינו פונה לשום נד: וכתב עוד רבינו הגדול מהר"א ז"ל שנראה מפשטא דגמרא ומלשון רבינו ולשון הפוסקים שאין לומר עושה שלום אלא

Midrash Tehilim says, that the three steps after *Amidah* begin with the left foot.

Orchos Chayim says, that the three steps begin with the right foot, because whenever one turns, he should turn to the right. Also, when one begins to walk, he moves his right foot first.

WHY THE LEFT FIRST?

מגן אברהם

We begin with the left to show that we are reluctant to depart from the *Shechinah*. (Similarly, we remove Tefilin Shel Rosh with the left hand).

דמסתמא עוקר איניש כרעיה דימין ברישא, לכן בשמאל מראה כאילו כבוד עליו ליפטר מלפני המקום.

According to this explanation, a lefty begins with his right foot, for that is his weak foot.

However, some say, that the reason we begin with the left, is to show honor to the *Shechinah*, (your left is to the right of the *Shechinah*); if so, the same applies to a lefty.

THE EXACT WAY OF TAKING THE STEPS

מֵרֵן

The steps should be at least as large as the person's foot, i.e. your toes should reach the heel of the other foot.

ושיעור פסיעות אלו לכל הפחות הוא, כדי שיתן גודל בצד עקב.

Mishna Berurah:

משנה ברורה:

Take a small step with your left foot, then take a large step with your right foot and meet your left foot with your right.

והנה סדר השלש פסיעות אלו הוא, תחילה יפסיע ברגל שמאל פסיעה קטנה, ואחר כך יפסיע בשל ימין פסיעה גדולה ואחר כך יפסיע בשמאל, באופן שיהיו רגליו שווים.

QUESTION

Can one step back more than three steps?

מֵרֵן

Taking more than three steps is an act of haughtiness.

מי שמוסיף על שלש פסיעות הוי יוהרא.

Because you are showing off, as if you give more honor to Hashem than others.

ט"ז: לפי שמראה עצמו כאילו חולק כבוד לשכינה יותר משאר בני אדם.

HALACHOT

If one is in a tight spot and there is no room to take the three steps; he should take 3 steps on an angle, or, take shorter steps.

One who is praying two *Tefillot* back to back, should wait in between the two prayers a few seconds.

When a *Hazzan* finishes his silent *Amidah*, he should take three steps back. However, when he finishes *Hazzara*, he doesn't need to take three steps back, he can rely on the three steps he will take after *Kaddish*.

מי שעומד במקום צר שאינו יכול לעשות פסיעות יקצר פסיעות.

מי שמתפלל ב' תפילות, כתב המגן אברהם, שישהה בין תפלה לתפלה כדי הילוך ארבע אמות.

גם שליה צבור צריך לפסע לאחוריו אחר שמסיים את תפלת לחש, אולם כשמסיים את תפלת חזרה אינו פוסע לאחור, היות והוא פוסע ג' פסיעות בסוף קדיש תתקבל.

DISCUSSION

The *Rama* writes, that in a case that it is permitted to pray on an animal, one should have the animal take three steps back. Same would be with one in a wheelchair, he should move back the amount of three steps.

Perhaps, we can apply the same rule when one prays sitting, he should also move three steps back.

כתב הרמ"א, דמי שמתפלל על הבהמה (באופן המותר), שיחזיר בהמה שלשה פסיעות לאחוריה.

ולכן גם כשמתפלל יושב על עגלת נכים, הורה ר' שלמה זלמן שיחזיר הכסא לאחוריו כשיעור ג' פסיעות.